

Frans Jacobs

De essentie van
Schopenhauer

ISWW UITGEVERS

Frans Jacobs

De essentie van Schopenhauer

ISWW UITGEVERS

INHOUDSOPGAVE

INLEIDING

7

I

IETS OVER HET LEVEN VAN ARTHUR SCHOPENHAUER

13

II

DE EERSTE SPOREN VAN SCHOPENHAUERS FILOSOFIE

21

III

DE WERELD ALS WIL EN VOORSTELLING (1819)

29

IV

SCHOPENHAUERS OVERIGE WERKEN

61

V

SCHOPENHAUER OVER MUZIEK

69

VI

VROLIJK STEMMEND PESSIMISME

79

SLOTBESCHOUWING

95

NOTEN

99

INLEIDING

Waarom zouden we aandacht besteden aan Schopenhauer (1788-1860)? Hij staat bekend als een aartspessimist en een misantroop, die soms het hele café afhuurde om niet gestoord te worden bij zijn maaltijd en op zijn gemak krantenberichten te lezen over al het vreselijks dat elders plaatsvond. Waarom zou je je humeur laten verpesten door je met zo iemand in te laten? Het vreemde is dat hij zijn cynisch-afstandelijk kijken naar 's mensen ellende op zo'n manier uitdraagt dat je er vrolijk van wordt. Het is dus een vrolijk stemmend pessimisme.

Er is nog meer dat Schopenhauer interessant maakt. Hoewel hij breekt met veel wat filosofen voor hem hebben beweerd, zet hij in een bepaald opzicht de traditie van de klassieke filosofie voort. Hij is namelijk een onverdroten systeembouwer, die thuishoort bij de metafysische denkers. Voor Schopenhauer is het de enige taak van de filosofie om aan te geven hoe de wereld in elkaar zit en wat de plaats is van de mens daarin. De titel van zijn hoofdwerk, *De wereld als wil en voorstelling* (*Die Welt als Wille und Vorstellung*¹), zegt het al: het gaat over de wereld, die twee aspecten blijkt te hebben, enerzijds is zij wil, anderzijds is zij voorstelling. Dat maakt het hem mogelijk om de mens zijn plaats toe te wijzen. In dat kader komt Schopenhauer

ook met een praktische filosofie en met een esthetica, maar van veel andere zaken vindt hij dat ze niet in de filosofie thuishoren. Dat we bij hem bijvoorbeeld geen filosofie van de geschiedenis aantreffen en dat hij over sociale en politieke onderwerpen niet veel meer dan losse opmerkingen heeft gemaakt, kunnen we misschien als tekorten aanwijzen van zijn denken, maar volgens hemzelf behoort het tot de verdiensten ervan.

Deze laatste grote metafysicus kan paradoxaal genoeg ook worden beschouwd als een voorloper van allen die de metafysica hebben bekritiseerd, te beginnen met Nietzsche en Freud. In Antwerpen bestaat er nu nog een onderzoekscentrum dat zich onledig houdt met het einde van de metafysica, wat toch zachtjesaan een vreemde bezigheid is als zij echt was afgelopen (zoals je het alleen hebt over de dood van God als je hoopt of vreest dat hij nog niet helemaal dood is). Wat Freud betreft, wil ik dat nader aangeven. Volgens hem heeft de naïeve eigenliefde der mensheid van de kant van de wetenschap drie krenkingen ondergaan. Sinds Copernicus weten we dat de aarde niet in het middelpunt staat van het heelal. Sinds Darwin zien we in dat we geen bijzondere schepselen zijn van God, maar dat we een uitwas vormen van het dierenrijk. En sinds Freud zelf zijn we niet langer de baas in ons eigen psychische huis, maar de speelbal van onze onbewuste begeerten. De derde krenking komt volgens Freud het hardst aan, in het bijzonder bij de filosofen, die door hun denken een samenhangend wereldbeeld trachten te construeren, waarin alles en iedereen zijn plaats krijgt toegewezen. Dat is volgens Freud een illusie, die wordt ingegeven door een wens, de wens om door het denken alles te beheersen, 'baas te

zijn in eigen huis'. In verband hiermee citeert Freud graag een gedichtje van Heine, die de filosoof aldus bespoot:

Zu fragmentarisch ist Welt und Leben!
 Ich will mich zum deutschen Professor begeben.
 Der weiß das Leben zusammenzusetzen,
 Und er macht ein verständlich System daraus;
 Mit seinen Nachtmützen und Schlafrockfetzen
 Stopft er die Lücken des Weltenbaus.
Die Heimkehr, LVIII

(Te fragmentarisch zijn wereld en leven!
 Ik wil mij naar de Duitse professor begeven
 Die slaagt erin het leven in elkaar te zetten,
 En maakt er een begrijpelijk systeem van;
 Met zijn slaapmuts en zijn voddige kamerjas
 Dicht hij de gaten van het wereldgebouw.)

Die krenkingen van Freud vormen natuurlijk een eigenaardig trio, vooral omdat hij zijn eigen denken zo'n beetje als het hoogtepunt ervan beschouwt. Eigenaardig is ook dat hij zwijgt over Schopenhauer, wiens denken doordrongen is van de gedachte dat de wereld niet het centrum vormt van het heelal en dat de mens niet de koning is van het dierenrijk, en die bovendien met de conceptie van de *Wille* Freuds eigen theorie over het *Es* heeft geïnspireerd.

Werd bij eerdere filosofen de mens beschouwd als een wezen dat door zijn rede en zijn moraal verheven was boven de rest van de wereld, bij Schopenhauer wordt de mens niet geïdealiseerd, maar juist zeer realistisch, en zelfs reductionistisch, beschreven. Zo verhoudt zich volgens

hem het denken tot het brein zoals gal zich verhoudt tot de lever en urine tot de nieren. Het levensgevoel dat uit zijn denken opstijgt, doet inderdaad denken aan Darwin, die het hogere van de mens ook reduceert tot het lagere. We kunnen het een modern levensgevoel noemen, dat tegenwoordig alom aanwezig is.

Dat moderne levensgevoel doet zich ook gelden in het volstrekt *Diesseitige* van zijn denken. Wanneer Schopenhauer verwijst naar de Bijbel (die hij goed kent), gebeurt dat op de manier van iemand die geheel losstaat van het traditionele geloof. Hij is een illusieloos denker, volgens wie we niet leven in een wereld die door een goede God wordt geleid, maar in een onherbergzame wereld. De wereld van Schopenhauer is door en door gesecculariseerd, zozeer dat hij het niet eens nodig vindt om zoals menig atheïst te bewijzen dat God niet bestaat. Bij hem vind je ook geen vlucht in utopieën of pseudoreligies. Het pessimisme brengt immers met zich mee dat de wereld niet maakbaar is en dat hervormingen alleen maar averechts werken.

Bijzonder aan het denken van Schopenhauer is ook dat hij oog had voor de relevantie van de kunst. Die is niet, zoals bij Hegel, primitiever dan filosofie; niet staat zij, zoals bij Plato, in de weg van het filosofische inzicht. De kunstervaring biedt toegang tot wat hij de wil noemt, een van de twee componenten van onze ervaringswereld.

Schopenhauer is bovendien de eerste grote filosoof die oog begon te krijgen voor niet-westerse wijsbegeerte en die daarbij het denken van het Westen niet vanzelfsprekend daarboven verheven achtte. Ook dit onderscheidt hem van bijvoorbeeld Hegel.

Tot besluit mag ik niet onvermeld laten dat Schopenhauer een uitstekend stilist is. Hij formuleert altijd soepele zinnen, met welgekozen metaforen. Zijn gedachten zijn vaak buitensporig, maar de taal waarin hij ze verwoordt, is doorzichtig en fraai. Hij heeft eens gezegd dat hij Duits wilde schrijven zoals David Hume het Engels hanteerde.

Reden genoeg om ons met Schopenhauers denken in te laten.

I. IETS OVER HET LEVEN VAN ARTHUR SCHOPENHAUER

Bij het schetsen van Schopenhauers leven ga ik selectief te werk. Ik concentreer me op drie omstandigheden die hem hebben gevormd: het geringe vertrouwen dat hij had in anderen, zijn moeizame relatie met vrouwen en zijn miskenning als filosoof.²

GERING VERTROUWEN

Danzig, het huidige Gdansk in Polen, dreigde tegen het eind van de 18^e eeuw zijn status van vrije stad te verliezen, nadat het deel was geworden van Pruisen. Heinrich Floris Schopenhauer (1747-1805) had daarom het plan te emigreren naar Engeland. Om dat voor te bereiden wilde hij er alvast eens een kijkje gaan nemen. Zijn vrouw Johanna (1766-1838) stribbelde tegen, maar gaf uiteindelijk toe, zoals het een vrouw toen betaamde. Tijdens hun reis naar Engeland bleek Johanna zwanger te zijn. Eenmaal in Londen aangekomen, voelde Heinrich Floris zich daar niet op zijn gemak, misschien mede doordat Johanna het in uitgaanskringen goed deed, terwijl Heinrich Floris onhandig was in het sociale verkeer en liever in zijn hotel ging zitten kniezen. Hij werd zelfs door angsten bevangen en dus gingen ze terug naar Danzig. Na een moeizame reis werd kort na aankomst in Danzig Arthur geboren, op 22 februari

De Duitse filosoof Arthur Schopenhauer (1788-1860) was een excentriek denker die met *De wereld als wil en voorstelling* een meesterwerk afleverde. Volgens Schopenhauer lopen we aan de leiband van de wil. Die wil mag dan wel onze levensbron zijn, het is ook een domme, brute kracht die ons vermeende intellect onmiskenbaar voortstuwt.

Schopenhauer idealiseert de mens niet, maar beschrijft hem juist zeer realistisch. Hij was een wegbereider voor het denken in de twintigste eeuw en bovendien een van de eerste westerse filosofen die oog had voor niet-westerse wijsbegeerte.

Frans Jacobs houdt zich al heel lang met Schopenhauer bezig. Zelfs in uiterlijk lijken ze inmiddels behoorlijk op elkaar. Als geen ander is Jacobs in staat om op heldere wijze de hoofdpunten van Schopenhauers filosofie uiteen te zetten. Her en der geeft hij zelfs een aanscherping van diens filosofie. Schopenhauer was niet zomaar een pessimist: hij was een vrolijk stemmend pessimist.

